

**СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ РАУФА АБЛЯЗОВА**

Кафедра права та інформаційної справи

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Теорія держави і права»

на тему: «Суб'єкти права: основні характеристики»

Студент-виконавець:

Попкова Анастасія Дмитріна,
група ЮР-21

Керівник курсової роботи:

Джолос Сергій Вадимович

Курсова робота захищена з оцінкою

Протокол захисту курсових робіт

№ _____ від _____ 20____ р.

Черкаси 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО СУБ'ЄКТІВ ПРАВА	5
1.1. Поняття суб'єктів права	5
1.2. Основні ознаки суб'єктів права	7
1.3. Класифікація суб'єктів права	9
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ВИДИ СУБ'ЄКТІВ ПРАВА ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКИ	11
2.1. Фізичні особи як суб'єкти права	11
2.2. Юридичні особи як суб'єкти права	14
2.3. Держава та інші колективні утворення як суб'єкти права	16
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ СУБ'ЄКТІВ ПРАВА	19
3.1. Актуальні проблеми визначення правового статусу суб'єктів права	19
3.2. Напрями вдосконалення правового регулювання суб'єктів права	21
ВИСНОВКИ	24
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	26

ВСТУП

Право як особливий соціальний регулятор є складною системою норм, принципів та інституцій, що спрямовані на впорядкування суспільних відносин. Однак реалізація правових норм була б неможливою без учасників, які здатні вступати у правовідносини, набувати суб'єктивних прав і нести юридичні обов'язки. Саме тому поняття суб'єктів права посідає одне з ключових місць у теорії держави і права, адже визначає, хто може бути носієм правосуб'єктності та реалізовувати юридично значущу поведінку.

Значення інституту суб'єктів права зростає в умовах розвитку сучасної правової системи, розширення кола учасників правових відносин та ускладнення форм їхньої діяльності. Поряд із традиційними суб'єктами, такими як фізичні та юридичні особи, дедалі більшої актуальності набувають питання правосуб'єктності держави, міжнародних організацій та різноманітних колективних утворень. До того ж цифровізація, глобалізаційні процеси й поява нових технологічних явищ спричиняють появу нових викликів у визначенні суб'єктного складу правовідносин. У цьому контексті особливої ваги набувають дослідження ознак суб'єктів права, критеріїв їх класифікації та особливостей їхнього правового статусу.

Комплексний аналіз суб'єктів права дає змогу глибше зрозуміти структуру правової системи, розкрити механізм формування та реалізації правосуб'єктності, а також визначити взаємозв'язки між окремими видами суб'єктів. Знання основних характеристик суб'єктів права має не лише теоретичне, а й практичне значення, адже дозволяє ефективно застосовувати норми законодавства, правильно кваліфікувати правовідносини та забезпечувати юридичну відповідальність.

Метою даної роботи є комплексне дослідження поняття суб'єктів права, їх основних ознак та класифікацій, а також аналіз правового статусу основних видів суб'єктів.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

1. Розкрити зміст поняття «суб'єкт права» та визначити його місце у правовій системі;
2. Охарактеризувати основні ознаки суб'єктів права;
3. Проаналізувати існуючі класифікації суб'єктів права;
4. Розглянути фізичних осіб, юридичних осіб, державу та інші колективні утворення як суб'єктів права;
5. Окреслити проблемні аспекти визначення правового статусу суб'єктів права та можливі напрями вдосконалення правового регулювання.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, у яких беруть участь суб'єкти права. Предметом - теоретичні й нормативні засади правосуб'єктності та характеристика суб'єктів права.

Структура роботи відповідає логіці дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО СУБ'ЄКТІВ ПРАВА

1.1. Поняття суб'єктів права

У правовій теорії поняття «суб'єкт права» охоплює всіх тих осіб та організації, які визнаються правом здатними бути носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, а також вступати у правовідносини. Суб'єкт права - це не просто учасник суспільних процесів, а спеціально визначений правовим порядком елемент правової системи, що має юридично закріплений статус. Саме через суб'єктів право реалізує свої регулятивні та охоронні функції, набуваючи реального, практичного змісту.

Законодавство України не містить одного універсального легального визначення терміна «суб'єкт права». Однак різні галузеві акти визначають суб'єктів відповідних правовідносин. Найбільш загальна норма міститься у Цивільному кодексі України, який у статті 2 [22] визначає коло учасників цивільних відносин, тобто фактично суб'єктів права у сфері приватного права. Згідно з цією статтею, учасниками цивільних відносин є:

- фізичні особи;
- юридичні особи;
- держава Україна;
- Автономна Республіка Крим;
- територіальні громади;
- іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

Таке законодавче закріплення фактично відображає загальне розуміння суб'єктів права як осіб, наділених правосуб'єктністю та здатністю до юридично значущої діяльності.

Здатність бути учасником правовідносин визначається особливою юридичною властивістю - правосуб'єктністю. Це комплексна характеристика, яка охоплює можливість мати права, виконувати обов'язки, набувати правовий статус і бути відповідальним за свою поведінку. Правосуб'єктність є категорією,

що відображає місце та роль особи в правовій системі, і включає три ключові елементи: правоздатність, дієздатність та деліктоздатність.

Правоздатність - це здатність особи мати юридичні права й обов'язки, встановлені законом. В Україні правоздатність фізичної особи виникає з моменту її народження та припиняється зі смертю, що прямо передбачено статтею 25 Цивільного кодексу України. Правоздатність юридичної особи, у свою чергу, виникає з моменту її державної реєстрації (стаття 91 ЦК України) [22]. Ця категорія відображає потенційну можливість бути учасником правовідносин, проте не гарантує здатності самостійно реалізовувати ці права.

Цю здатність забезпечує дієздатність, під якою законодавство розуміє можливість особи своїми діями набувати цивільних прав і створювати юридичні обов'язки (стаття 30 ЦК України). Дієздатність передбачає усвідомлення своєї поведінки та можливість керувати нею, тому її обсяг залежить від віку та психічного стану особи. В Україні вирізняють часткову (з 14 років), неповну (з 15 до 18 років), повну (з 18 років або раніше - у випадках емансипації чи шлюбу) та обмежену дієздатність.

Третім елементом правосуб'єктності є деліктоздатність, тобто здатність особи нести юридичну відповідальність за правопорушення. Деліктоздатність відображає рівень розвитку свідомості та волі, що дозволяє оцінювати власні дії та їх наслідки. У кримінальному праві України, наприклад, деліктоздатність настає з 16 років, а для окремих злочинів - з 14 років (стаття 22 Кримінального кодексу України) [6]. У цивільному праві правила відповідальності чітко пов'язані з віком і рівнем дієздатності особи.

Розуміння сутності суб'єктів права має фундаментальне значення для функціонування правової системи. Саме вони є активними носіями правових норм, забезпечують виникнення, зміну та припинення правовідносин, здійснюють юридично значущі дії та формують правопорядок. Без чіткого визначення кола суб'єктів правове регулювання було б неможливим, адже жодна норма права не може діяти без того, хто реалізує права чи виконує встановлені законом обов'язки.

Таким чином, суб'єкти права становлять основу правової системи, забезпечують її життєздатність і практичну реалізацію. Наявність правосуб'єктності та її елементів створює необхідні умови для участі різних суб'єктів у правовідносинах, забезпечуючи сталість і передбачуваність юридичного порядку.

1.2. Основні ознаки суб'єктів права

Суб'єкти права становлять особливу категорію соціальних явищ, здатних бути носіями юридичних прав і обов'язків та брати участь у правових відносинах. Їхня унікальність полягає в тому, що вони наділені властивостями, які дають можливість індивідуально та юридично значимо діяти у правовій сфері. Саме ці ознаки дозволяють чітко відмежувати суб'єктів права від інших соціальних утворень - неформальних груп, спільнот або стихійних об'єднань, які не мають юридичної індивідуалізації. У цьому контексті важливими є такі характеристики, як наявність волі, інтересу та соціальної самостійності, які наочно відображено на рис. 1.1.

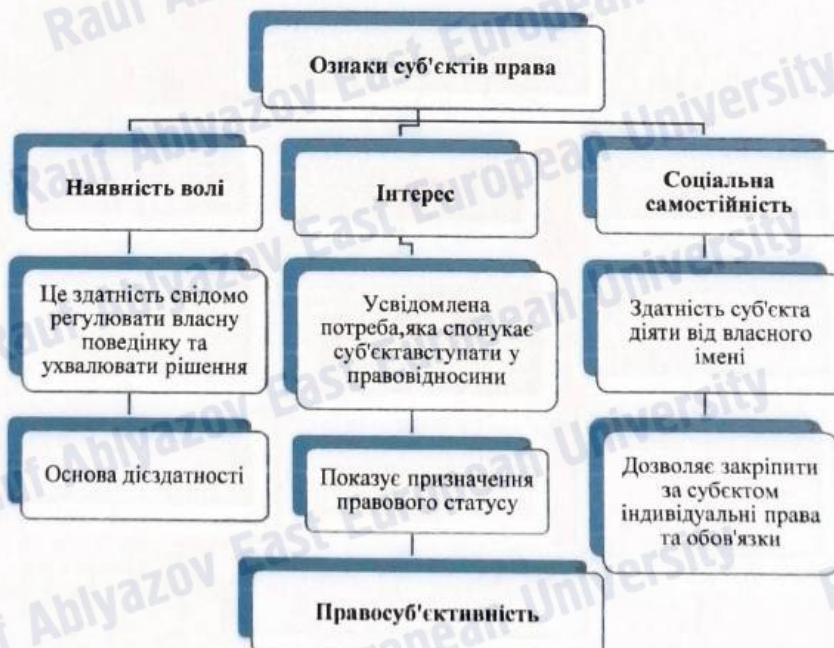

Рис. 1.1. Ознаки суб'єктів права [20, 8]

Наявність волі є однією з первинних умов участі суб'єкта в правових відносинах, оскільки саме воля забезпечує здатність особи свідомо регулювати свою поведінку, ухвалювати рішення та усвідомлювати їхні можливі наслідки. Для фізичних осіб ця здатність є природною, хоча її обсяг залежить від віку та психічного стану. Так, малолітні, неповнолітні або особи, визнані недієздатними, не завжди можуть повноцінно реалізовувати свою волю у правовому полі, що зумовлює встановлення часткової чи обмеженої дієздатності. У випадку юридичних осіб воля формується опосередковано - через діяльність їхніх органів управління. Рішення, прийняті відповідними органами, розглядаються як «волевиявлення» самої організації, що надає їй можливість укладати договори, брати участь у господарському обороті та нести правову відповідальність [20].

Не менш важливою ознакою є інтерес, що постає як усвідомлена потреба, котра спонукає суб'єкта вступати в правовідносини. У правовому вимірі інтерес стає мотивом практичного використання правового статусу та юридичних механізмів. Для фізичних осіб такі інтереси здебільшого мають особистий характер - прагнення захистити власність, реалізувати трудові права чи забезпечити соціальні гарантії. Юридичні особи, своєю чергою, переслідують економічні, виробничі, управлінські або інші статутні цілі. Без існування інтересу правосуб'єктність втратила б свій зміст, оскільки саме інтереси спонукають суб'єкта до використання юридичних прав та захисту своїх можливостей.

Соціальна самостійність становить третю базову ознаку суб'єкта права. Вона означає здатність виступати як окрема, юридично визначена та індивідуалізована одиниця суспільства, що діє від власного імені та несе відповідальність за свої дії. Для фізичних осіб ця самостійність проявляється через індивідуальність, наявність імені, громадянства та інших ознак, що дозволяють ідентифікувати особу як учасника правовідносин. Для юридичних осіб соціальна самостійність виявляється у наявності назви, організаційно-правової форми, відокремленого майна та здатності вступати у цивільний оборот як самостійний учасник, незалежний від окремих осіб, що входять до його

складу. Саме ця ознака відмежовує суб'єктів права від неоформлених груп чи спільнот, які не можуть діяти в правовій сфері від власного імені [8].

Всі зазначені ознаки безпосередньо пов'язані з правосуб'єктністю - юридично закріпленою можливістю бути носієм прав та обов'язків. Її зміст складається з правоздатності, дієздатності та деліктоздатності, а сама вона формується саме завдяки і на основі волі, інтересу та соціальної самостійності суб'єкта. Воля визначає обсяг і реальність дієздатності, оскільки лише свідомі дії можуть породжувати юридичні наслідки. Інтерес розкриває призначення правового статусу, показуючи, заради чого суб'єкт вступає в правовідносини. Соціальна самостійність забезпечує індивідуалізацію суб'єкта та дає змогу закріпити за ним конкретні права й обов'язки.

Отже, основні ознаки суб'єктів права не лише характеризують їх як соціально-правові явища, але й визначають саму можливість їх функціонування у правовій системі. Саме завдяки волі, інтересу та соціальній самостійності суб'єкти права здатні реалізовувати власний правовий статус, бути повноцінними учасниками правовідносин та нести юридичну відповідальність за свої дії.

1.3. Класифікація суб'єктів права

Суб'єкти права становлять надзвичайно різноманітну систему учасників правових відносин, і щоб впорядкувати їхнє розуміння, у правовій науці застосовується кілька критеріїв класифікації. Найпоширенішими є такі: за природою (людська чи організаційна), за організаційною формою (індивідуальні чи колективні утворення), за роллю у правовідносинах (уповноважені, зобов'язані, нейтральні), а також за масштабом та функціональною спрямованістю діяльності (національні, міжнародні, публічні чи приватні).

Узагальнене групування подано в таблиці 1.1, де показано основні типи суб'єктів права та їх загальні характеристики.

Таблиця 1.1

Загальна класифікація суб'єктів права

Група суб'єктів права	Коротка характеристика
Фізичні особи	Біологічно та соціально індивідуалізовані люди, які володіють правосуб'єктністю від моменту, визначеного законом. Є універсальними учасниками правовідносин.
Юридичні особи	Організаційно оформлені колективні утворення, створені для досягнення певних цілей; мають відокремлене майно й самостійну юридичну відповідальність.
Держава	Суверенний носій публічної влади, що виступає особливим суб'єктом права як у внутрішніх, так і в міжнародних відносинах.
Міжнародні організації	Колективні суб'єкти, створені на міждержавному або міжурядовому рівні, які мають міжнародну правосуб'єктність і виконують спеціалізовані функції.
Інші утворення	Специфічні суб'єкти, що не завжди мають класичну правосуб'єктність, але наділяються нею законом або міжнародним правом (наприклад, територіальні громади, державно-територіальні утворення, наддержавні інституції).

Джерело: складено на основі [19]

Узагальнюючи, суб'єкти права утворюють складну багаторівневу систему, у якій кожна група виконує власну функцію: від індивідуальної участі фізичних осіб до реалізації міжнародних політичних рішень глобальними організаціями.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ВИДИ СУБ'ЄКТІВ ПРАВА ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКИ

2.1. Фізичні особи як суб'єкти права

Фізична особа є базовим і первинним суб'єктом права, оскільки саме людина виступає природним носієм інтересів, прав і обов'язків, навколо яких фактично формується вся система правового регулювання. У правовій науці під фізичною особою розуміють індивіда, який володіє гарантованою державою правосуб'єктністю, тобто здатністю бути учасником правових відносин. Цей правовий статус охоплює три ключові елементи: правоздатність, дієздатність і деліктоздатність. Кожен із цих елементів визначає можливість людини набувати права, реалізовувати їх та нести юридичну відповідальність у межах цивільних і публічно-правових відносин.

Правоздатність фізичної особи визначається як здатність мати цивільні права та обов'язки. Вона виникає з моменту народження людини та припиняється зі смертю. На цьому етапі закон не робить винятків щодо віку, психічного стану, статі чи інших характеристик особи: правоздатність є однаковою для всіх фізичних осіб. Правоздатність охоплює широкий спектр можливостей людини, включаючи здатність володіти майном, займатися підприємницькою діяльністю, укладати правочини, спадкувати і заповідати майно, а також користуватися результатами інтелектуальної діяльності. Водночас, здійснення цивільних прав завжди супроводжується виконанням обов'язків, передбачених законом, а також утриманням від дій, що можуть порушити права інших осіб чи завдати шкоди навколишньому середовищу.

Дієздатність, на відміну від правоздатності, характеризує спроможність фізичної особи самотійно здійснювати свої права, створювати юридичні обов'язки та нести відповідальність за власні дії. Вона формується поступово й залежить від об'єктивних чинників, що визначають здатність усвідомлено діяти. Залежно від віку та стану здоров'я, закон виділяє кілька рівнів дієздатності. Часткова дієздатність характерна для малолітніх, які можуть здійснювати прості

побутові правочини. Неповна дієздатність властива неповнолітнім віком від 14 до 18 років, які мають право розпоряджатися своїм заробітком, стипендією та окремими видами майна. Повна дієздатність настає переважно з досягненням повноліття, тобто 18 років, або раніше у разі одруження чи надання емансипації органом опіки та піклування. Обмежена дієздатність застосовується у випадках, коли особа через стан здоров'я або інші обставини не може повноцінно здійснювати свої права самостійно.

Невід'ємним елементом правового статусу фізичної особи є деліктоздатність, тобто здатність нести юридичну відповідальність за правопорушення. Ця здатність пов'язана з досягненням певного рівня психічної та соціальної зрілості, тому в законодавстві встановлено спеціальні вікові межі кримінальної та адміністративної відповідальності, а також винятки у разі неосудності особи.

Обсяг дієздатності та деліктоздатності визначається декількома ключовими чинниками. Найвагомішим є вік, який безпосередньо впливає на рівень самостійності та усвідомленості дій особи. Не менш важливим фактором є психічний стан, який може обмежувати здатність особи оцінювати наслідки своїх дій. До додаткових факторів належать стан здоров'я, рівень соціальної адаптації та особливі життєві обставини [18].

Закон також виділяє спеціальні категорії фізичних осіб залежно від їхнього правового статусу: громадяни, які мають повний обсяг прав і свобод, включаючи політичні; іноземці, правовий статус яких є дещо обмеженим, проте гарантує рівність у приватноправових і більшості публічно-правових сфер; особи без громадянства, чий права також захищені державою, хоча деякі політичні можливості для них можуть бути обмежені.

Участь фізичних осіб у правовідносинах є фундаментальною, адже саме вони ініціюють більшість юридично значущих дій, укладають правочини, створюють соціальні зв'язки та виступають носіями як публічних, так і приватних інтересів. Таким чином, фізичні особи становлять центральну ланку

правової системи, а структура інших суб'єктів права орієнтована на забезпечення їхніх прав, свобод і законних інтересів (табл/ 2.1).

Таблиця 2.1

Основні поняття правоздатності та дієздатності фізичної особи

Показник	Визначення	Особливості/умови
Право-здатність фізичної особи (ЦК ст. 25)	Здатність мати цивільні права та обов'язки	- Виникає з моменту народження - Припиняється зі смертю - Рівна для всіх фізичних осіб - Може охоронятися інтереси ненародженої дитини - Обсяг прав може змінюватися протягом життя
Основні ознаки право-здатності (Конституція Ст.24, ЦК Ст. 25)	- Незалежність від раси, національності, віку, статі - Виникнення та припинення законом, без відчуження від особистості - Наявність прав та обов'язків - Неможливість обмеження, окрім випадків, передбачених законом	- Обмеження можливе лише як санкція (кримінальна/адміністративна)
Основні права фізичної особи (ЦК)	- Мати майно на праві власності - Спадкувати та заповідати майно - Займатися підприємницькою діяльністю - Створювати юридичні особи - Укладати правочини, що не суперечать закону - Обирати місце проживання - Права на результати інтелектуальної діяльності - Інші майнові та немайнові права	- Здійснення прав супроводжується обов'язками та утриманням від шкоди іншим особам та довкіллю
Цивільна дієздатність фізичної особи (ЦК Ст. 26)	Здатність своїми діями набувати цивільні права та обов'язки, здійснювати їх і нести відповідальність	- Залежить від усвідомлення дій та можливості ними керувати - Може обмежуватись рішенням суду
Види дієздатності за віком (ЦК)	1. Повна: з 18 років 2. Неповна: 14-18 років 3. Часткова: до 14 років	- Повна дієздатність може надаватися раніше у разі шлюбу або рішення органу опіки
Види дієздатності за обсягом (ЦК)	1. Повна 2. Неповна 3. Часткова 4. Обмежена 5. Недієздатна	- Залежить від віку та стану здоров'я - Визнання недієздатності або обмеження можливе за рішенням суду
Повна дієздатність (ЦК)	Здатність самостійно здійснювати права та обов'язки, брати участь у цивільних правовідносинах у повному обсязі	- Настає з 18 років (повноліття) - Може бути раніше через шлюб або рішення о

Джерело: складено на основі [22, 17, 21]]

Отже, фізична особа є основним суб'єктом права, оскільки саме людина є носієм прав і обов'язків, на яких базується вся правова система. Її правовий статус охоплює правоздатність, дієздатність і деліктоздатність, що забезпечують можливість набувати права, здійснювати їх і нести відповідальність за свої дії. Правоздатність виникає з народження та є однаковою для всіх, тоді як дієздатність формується поступово залежно від віку, психічного стану та здоров'я. Деліктоздатність визначає здатність нести юридичну відповідальність за правопорушення. Фізичні особи поділяються на категорії залежно від громадянства та обсягу прав, а їхня участь у правовідносинах є фундаментальною для функціонування правової системи.

2.2. Юридичні особи як суб'єкти права

Юридична особа - це організація, створена шляхом об'єднання осіб і майна, зареєстрована в установленому законом порядку та наділена здатністю набувати права і обов'язки, брати участь у правовідносинах і нести відповідальність від свого імені. Вона є окремим суб'єктом права, здатним діяти в цивільному обороті, але з особливостями, пов'язаними з організаційною структурою та завданнями, визначеними установчими документами.

До ключових ознак юридичної особи належить організаційна єдність, що проявляється у наявності чітко визначеної структури, яка може включати відділи, управління та підрозділи, а також керівництво, мету та завдання, закріплені у статуті або положенні. Важливою ознакою є майнова відокремленість, яка забезпечує володіння юридичною особою власним майном, окремим від майна засновників або інших організацій, а також наявність самостійних фінансових документів, таких як баланс, кошторис чи банківські рахунки.

Юридична особа несе самостійну майнову відповідальність, тобто відповідає за свої борги та зобов'язання власним майном, і держава або

засновники за ці зобов'язання не відповідають. Вона бере участь у цивільному обороті від свого імені, що передбачає право набувати майно, укладати угоди та здійснювати інші дії, визначені статутом або іншими установчими документами. Крім того, юридична особа має здатність виступати позивачем і відповідачем у суді, тобто брати участь у цивільному або господарському процесі від свого імені.

Правоздатність, дієздатність та деліктоздатність юридичної особи виникають одночасно з моменту її державної реєстрації та припиняються лише при ліквідації, зафіксованій виключенням із державного реєстру. Діяльність юридичної особи обмежується лише тими функціями та правами, які передбачені її установчими документами [9].

Юридичні особи класифікують за кількома критеріями. По відношенню до держави виділяють державні та недержавні юридичні особи. Державні органи та підприємства створюються для виконання державних функцій, тоді як недержавні організації діють у господарській, освітній, політичній або соціальній сферах, до них належать приватні підприємства, політичні партії, громадські організації та релігійні установи.

За метою діяльності юридичні особи поділяють на прибуткові, створені для отримання економічного зиску, та неприбуткові, діяльність яких спрямована на суспільні, культурні або соціальні цілі. В залежності від порядку створення юридичні особи можуть бути приватного або публічного права: перші утворюються на підставі установчих документів, а другі створюються рішенням державного органу. Нарешті, за організаційно-правовою формою розрізняють товариства та установи: установи створюються одностороннім актом засновника, а товариства - шляхом об'єднання осіб, які беруть участь у їх діяльності.

Нижче наведена стисла таблиця 2.2, яка узагальнює основні характеристики юридичних осіб:

Таблиця 2.2.

Основні ознаки, види та форми юридичних осіб [5]

Показник	Характеристика
Ознаки	Організаційна єдність, майнова відокремленість, самостійна відповідальність, участь у цивільному обороті, здатність бути позивачем і відповідачем
Види за відношенням до держави	Державні та недержавні
Види за метою діяльності	Прибуткові та неприбуткові
Види за порядком створення	Приватного і публічного права
Організаційно-правові форми	Товариства, установи

Таким чином, юридичні особи є важливими суб'єктами права, що забезпечують здійснення економічних, соціальних та публічних функцій у державі, діючи на основі власної правосуб'єктності, майнової відокремленості та спеціально організованої структури управління.

2.3. Держава та інші колективні утворення як суб'єкти права

Держава є особливим суб'єктом права, оскільки одночасно виступає джерелом норм права та активним учасником правовідносин. На відміну від фізичних та юридичних осіб, держава володіє суверенітетом, що надає їй виключні права щодо встановлення законів, організації влади та здійснення публічних функцій. Цей особливий статус визначає специфіку правосуб'єктності держави та її участі у різних сферах правових відносин.

Держава має подвійний правовий статус. З одного боку, вона є учасником публічних правовідносин, здійснюючи владні функції, регулюючи суспільні процеси, забезпечуючи дотримання законності та правопорядку. З іншого боку, держава може виступати як суб'єкт цивільних правовідносин, наприклад, будучи власником майна, контрагентом у договорах або позивачем та відповідачем у господарських спорах. Завдяки цій подвійності держава одночасно виконує

функції регулятора і діє як учасник господарської та соціальної діяльності на рівні юридичної особи, але з особливими правами та обмеженнями, закріпленими законодавством [16, с. 44-50].

Правосуб'єктність держави поширюється і на міжнародне право. Держава як суб'єкт міжнародного права має право укладати міжнародні договори, брати участь у діяльності міжнародних організацій, виступати в якості сторони у міжнародних судових процесах і нести міжнародно-правову відповідальність. Ці права держава набуває автоматично як суверенна держава і не залежить від процедур реєстрації чи установчих документів, характерних для юридичних осіб.

Крім держави, до специфічних колективних суб'єктів права відносяться різні колективні утворення. До них належать трудові колективи, громадські організації, політичні партії, професійні спілки та інші об'єднання громадян. Ці організації мають правосуб'єктність, тобто здатність набувати цивільні права та обов'язки, укладати договори, виступати позивачем або відповідачем у суді, але не наділені суверенітетом і не можуть виконувати владні функції держави.

В українському законодавстві визначено особливості правового статусу колективних утворень. Так, громадські об'єднання регулюються Законом України «Про громадські об'єднання» № 4572-VI від 22.03.2012 р., який визначає порядок їх створення, діяльності та припинення [10]. Політичні партії підпорядковуються Закону України «Про політичні партії в Україні» № 1540-19 від 26.11.2016 р., що регламентує їхню діяльність, права та обов'язки [14]. Органи державної влади, такі як Кабінет Міністрів України та комітети Верховної Ради України, мають чітко визначені повноваження відповідно до Законів України № 794-VII від 27.02.2014 р. та № 2790-XII від 17.11.1992 р. [11, 12]. Місцеве самоврядування регулюється Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР від 04.06.1997 р., який визначає повноваження територіальних громад та органів місцевого самоврядування [13].

Колективні утворення можна класифікувати залежно від мети та сфери їхньої діяльності. До першої групи належать трудові колективи, які

функціонують у межах підприємств, установ та організацій і здійснюють колективне управління виробничими та соціальними процесами. До другої групи відносяться громадські об'єднання, створені для задоволення культурних, соціальних, освітніх та інших потреб громадян, серед яких можуть бути благодійні фонди, асоціації та інші організації, що сприяють реалізації спільних інтересів. Третя категорія - політичні партії, які об'єднують громадян з метою участі у політичному житті країни, формування органів влади та впливу на виборчі процеси. Нарешті, до колективних утворень належать професійні та профспілкові організації, що захищають трудові права та інтереси своїх членів, забезпечують представництво у соціальних і трудових питаннях та сприяють підтримці колективних стандартів праці.

Основна відмінність між державою та іншими колективними утвореннями полягає у характері їхніх прав і повноважень. Якщо юридичні особи та колективні об'єднання діють у межах майнової, організаційної та статутної сфери, держава володіє виключними владними повноваженнями, здатністю встановлювати правила для всіх суб'єктів права та забезпечувати їх виконання. Інші колективні утворення, хоч і можуть брати участь у правовідносинах, обмежені своєю сферою діяльності та не наділені державною владою.

Таким чином, держава та колективні утворення є специфічними суб'єктами права, відмінними від фізичних і юридичних осіб, які забезпечують регулювання суспільних відносин, реалізацію колективних і публічних інтересів та функціонування правової системи в цілому.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ СУБ'ЄКТІВ ПРАВА

3.1. Актуальні проблеми визначення правового статусу суб'єктів права

Сучасний розвиток суспільства та технологій створює численні виклики для правової системи, пов'язані з визначенням правового статусу суб'єктів права. Традиційна модель, яка базується на класичному поділі на фізичних та юридичних осіб, все частіше не відповідає новим соціальним, економічним і технологічним реаліям.

Однією з ключових проблем є поява цифрової ідентичності. Фізичні та юридичні особи дедалі частіше здійснюють свою діяльність у цифровому просторі, використовуючи електронні підписи, цифрові активи, блокчейн-технології та онлайн-платформи для ведення бізнесу чи участі у соціальних відносинах. Наявність цифрової ідентичності створює питання щодо визначення моменту набуття та припинення правоздатності і дієздатності, механізмів захисту прав у випадку кіберзлочинів або несанкціонованого використання цифрових активів [3, с.271-272].

Ще однією значущою проблемою є правовий статус штучного інтелекту та автономних алгоритмічних систем. Алгоритмічні програми і системи можуть виконувати дії, які традиційно належали фізичним або юридичним особам: укладати договори, приймати рішення, впливати на фінансові операції. На сьогодні законодавство більшості країн не визнає таких систем окремими суб'єктами права, а це створює колізії щодо визначення відповідальності за завдану шкоду та правомочності їх дій. Водночас власники або розробники алгоритмів несуть ризик потенційної відповідальності, що ускладнює визначення меж правового регулювання.

Не менші складнощі виникають у сфері електронної резидентності. Деякі держави надають фізичним і юридичним особам право здійснювати економічну діяльність у правовому полі країни, не перебуваючи на її території. Це створює

нові колізії щодо визначення юрисдикції, податкових зобов'язань та правосуб'єктності таких резидентів. Питання виникають і щодо захисту прав третіх осіб, коли електронна діяльність резидента призводить до порушень у іншій юрисдикції [2].

Особливі проблеми існують у визначенні правового статусу нових форм організацій, таких як децентралізовані платформи, автономні асоціації, цифрові кооперативи. Вони не завжди підпадають під класичні категорії юридичних осіб і мають складну структуру управління та розподілу майна. Внаслідок цього виникає невизначеність щодо правового режиму їх діяльності, відповідальності за зобов'язання та механізмів участі у цивільному обороті.

Не менш гостро стоїть питання визначення правового статусу особливих категорій фізичних осіб. До них належать неповнолітні, особи з обмеженою дієздатністю, психічними або фізичними вадами, біженці, особи без громадянства, внутрішньо переміщені особи. На практиці визначення їхніх прав і обов'язків у різних сферах життя ускладнене колізіями між нормами цивільного, адміністративного, сімейного та міжнародного права. Це часто призводить до порушення їхніх прав або до обмеженого доступу до соціальних, економічних та політичних можливостей [7, с.185-188].

Іншою проблемною сферою є колізія між національним та міжнародним законодавством. Сучасні суб'єкти права часто діють на міжнародній арені - укладають транснаціональні договори, використовують електронні платформи для бізнесу, здійснюють фінансові операції за кордоном. Водночас існують суперечності між нормами національного права та міжнародними стандартами, що ускладнює визначення правосуб'єктності, підзвітності та відповідальності.

Додатково до цього спостерігаються проблеми, пов'язані з використанням нових технологій у правовідносинах, включно з криптовалютами, смарт-контрактами та блокчейн-активами. Вони породжують питання щодо захисту прав власності, можливості примусового виконання зобов'язань та відповідальності за порушення, оскільки традиційне законодавство не передбачає механізмів контролю та регулювання цих технологій.

Узагальнюючи, сучасні проблеми визначення правового статусу суб'єктів права охоплюють широке коло аспектів: від цифрової ідентичності та електронної резидентності до правового регулювання автономних систем і нових форм організацій, а також від колізій законодавства щодо окремих категорій фізичних осіб до суперечностей між національними та міжнародними правовими нормами. Подолання цих проблем потребує адаптації законодавства до цифрової епохи, узгодження норм на національному та міжнародному рівні, а також визначення чітких механізмів відповідальності для нових суб'єктів права.

3.2. Напрями вдосконалення правового регулювання суб'єктів права

Сучасні трансформації суспільства та економіки, а також розвиток цифрових технологій вимагають постійного оновлення правового регулювання щодо суб'єктів права. Для забезпечення ефективного функціонування правової системи необхідно виробити комплексні підходи, які враховують як традиційні форми правосуб'єктності, так і нові види суб'єктів, що виникають у цифровому та глобалізованому просторі.

Одним із ключових напрямів є гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами. Це передбачає врахування положень міжнародного права, договорів, конвенцій та стандартів ООН, Ради Європи, інших міжнародних організацій, що регулюють права і обов'язки суб'єктів права. Такий підхід забезпечить захист прав громадян та юридичних осіб у транснаціональному контексті, створить умови для участі українських суб'єктів права в міжнародних правовідносинах і уникнення конфліктів між національними та міжнародними нормами.

Другим важливим напрямом є удосконалення підходів до правосуб'єктності в цифрову епоху. Це включає запровадження чітких норм щодо цифрової ідентичності, електронної резидентності, криптовалютних активів, блокчейн-платформ, смарт-контрактів та алгоритмічних систем.

Необхідно визначити, які права та обов'язки виникають у цифровому середовищі, механізми захисту прав власності та відповідальності, а також порядок участі цифрових суб'єктів у правовідносинах [1, с.52-59].

Особлива увага має приділятися правовому статусу інноваційних суб'єктів, таких як автономні організації, децентралізовані платформи та штучний інтелект. Законодавство має чітко визначати, хто несе відповідальність за дії таких систем, за яких умов вони можуть виступати від імені організацій, а також механізми врегулювання спорів і компенсації збитків. Це дозволить уникнути правових колізій і забезпечить належний баланс між розвитком технологій та правовим захистом громадян і бізнесу.

Не менш важливим є покращення правового регулювання відповідальності суб'єктів права. Сучасні реалії потребують запровадження гнучких механізмів відповідальності, які враховують різні форми діяльності суб'єктів, їхню дієздатність, характер діяльності та ризики, пов'язані з цифровими та автономними системами. Це стосується як фізичних осіб, так і юридичних та колективних утворень, зокрема держави та органів місцевого самоврядування.

Крім того, до напрямів вдосконалення належить розробка системи правових норм для нових видів організацій і колективних утворень, таких як громадські об'єднання, професійні асоціації, політичні партії, трудові колективи та інноваційні платформи. Необхідно визначити їхню правосуб'єктність, права та обов'язки, способи участі у цивільних та публічно-правових відносинах. Важливим є також уніфікований підхід до класифікації таких утворень та встановлення процедур їхньої реєстрації, контролю та ліквідації.

Нарешті, перспективним напрямом є вдосконалення законодавства щодо захисту прав вразливих категорій фізичних осіб, включно з неповнолітніми, особами з обмеженою дієздатністю, біженцями та особами без громадянства. Це включає уточнення процедур визначення правосуб'єктності, розширення доступу до цифрових сервісів та забезпечення реального виконання їхніх прав у соціальній, економічній та політичній сферах.

Рис. 3.1. Напрями вдосконалення правового регулювання суб'єктів права

Джерело: складено на основі [1, 15]]

Шляхи вдосконалення правового регулювання суб'єктів права передбачають комплексний підхід, який включає адаптацію законодавства до цифрових технологій, гармонізацію з міжнародними стандартами, чітке визначення правового статусу нових та інноваційних суб'єктів, а також забезпечення належної відповідальності та захисту прав громадян. Реалізація цих напрямів сприятиме підвищенню ефективності правової системи та створенню умов для стабільного розвитку суспільства в умовах цифрової трансформації.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було комплексно проаналізовано поняття, класифікацію та основні характеристики суб'єктів права, що дозволило сформувати цілісне уявлення про їх правовий статус та роль у правовій системі. Суб'єкти права виступають ключовими учасниками правових відносин, завдяки яким здійснюється реалізація правових норм і забезпечується підтримка соціального порядку. Дослідження підтвердило, що саме наявність суб'єктів права робить систему права дієвою, оскільки без носіїв прав і обов'язків неможливе функціонування юридично значущих правовідносин.

Фізичні особи є базовими суб'єктами права, для яких характерна універсальна правоздатність, що виникає з моменту народження і припиняється зі смертю. Водночас здатність реалізовувати свої права та обов'язки (дієздатність) формується поступово, у залежності від віку, психічного та фізичного стану особи. Важливим елементом правосуб'єктності фізичних осіб є деліктоздатність, яка визначає здатність нести юридичну відповідальність за свої дії. Аналіз проблемних аспектів виявив, що сучасні виклики, такі як цифровізація, поява електронних резидентів, використання смарт-контрактів та автономних систем, потребують уточнення правового статусу фізичних осіб у цифровому середовищі, особливо в контексті реалізації їх прав і обов'язків онлайн.

Юридичні особи, як колективні суб'єкти права, відрізняються наявністю організаційної єдності, майнової відокремленості, самостійної відповідальності та можливості діяти в цивільному обороті від свого імені. Їх правосуб'єктність виникає з моменту державної реєстрації і припиняється ліквідацією. Важливо, що діяльність юридичних осіб обмежується цілями та функціями, визначеними установчими документами. Класифікація юридичних осіб за відношенням до держави, метою діяльності, формою створення та організаційно-правовою формою дозволяє виділити різноманітні види суб'єктів та визначити їхні специфічні права і обов'язки у суспільних відносинах.

Держава та інші колективні утворення мають особливий правовий статус і виступають суб'єктами права подвійного типу: з одного боку, вони є учасниками публічних правовідносин, реалізуючи функції держави та управління суспільством, а з іншого - беруть участь у цивільних правовідносинах, набуваючи права та виконуючи обов'язки. Правосуб'єктність держави закріплюється як на національному, так і на міжнародному рівні, що дозволяє їй виступати повноправним учасником міжнародних правовідносин. Інші колективні утворення, такі як трудові колективи, громадські об'єднання, політичні партії та профспілкові організації, виконують соціальні, культурні, політичні та економічні функції, відрізняючись від юридичних осіб характером прав і способами їх реалізації.

Виявлено низку проблемних аспектів розвитку інституту суб'єктів права. До них належать колізії національного законодавства, недостатнє регулювання правового статусу нових цифрових суб'єктів, обмежена правосуб'єктність особливих категорій фізичних осіб, а також невизначеність у правовому регулюванні автономних та алгоритмічних організацій. Крім того, актуальними є питання захисту прав неповнолітніх, осіб з обмеженою дієздатністю та інших уразливих категорій громадян у нових умовах цифровізації суспільства.

Перспективи вдосконалення інституту суб'єктів права полягають у гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, розширенні правової регламентації цифрових суб'єктів та автономних систем, удосконаленні механізмів відповідальності для фізичних, юридичних і цифрових суб'єктів, а також у створенні спеціальних норм для захисту прав вразливих категорій громадян. Такий підхід дозволяє забезпечити більш ефективну реалізацію прав і свобод, підвищити рівень правової захищеності учасників правових відносин та адаптувати інститут суб'єктів права до викликів сучасного інформаційного та технологічного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арестова Л. Напрямки удосконалення організаційно-правового регулювання відносин у сфері адміністративного судочинства. *Dictum factum*. 2021. № 1(9). С. 52-59. URL: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2021-1-9-52-59> (дата звернення: 08.12.2025).
2. Бакумов О. С. Юридична відповідальність як елемент правового статусу держави: теоретико- правові аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 83. URL: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i83.112> (дата звернення: 08.12.2025).
3. Бутова В. Особливості визначення правового статусу суб'єктів господарювання. Вектори розвитку науки і бізнесу в глобальному середовищі: тренди та перспективи *Тернопільський національний економічний університет*. С. 271-272. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/157a5ab4-c1aa-4e63-9960-80f27ab85543/content>.
4. Горбенко Л.А. Окремі види суб'єктів права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Т. 1, № 15. С. 30-31. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc15/part_1/10.pdf (дата звернення: 08.12.2025).
5. Крестовська Н.М. Правові відносини - Теорія держави і права. *Студентська бібліотека*. URL: <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava/1591-rozdl-20-pravov-vdnosini.html> (дата звернення: 08.12.2025).
6. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.12.2025).
7. Маркін А.О, Тимченко Л.М. Правовий статус та трудова правосуб'єктність в науці трудового права. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. 2021. No. 64. Р. 185-188. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.75> (date of access: 08.12.2025).

8. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин : монографія / В. В. Надьон. - Харків : Право, 2017. - 392 с.
URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/380/3_Subjektivnij%20obovjazok_vnutri.pdf?srsId=AfmBOoo7IZPV4vj7QuU6OFXsE5pZOzEJfjyrLevWaTPoOPm8iRhu3i4A (дата звернення: 08.12.2025).

9. Олькіна О.В. Юридичні особи як суб'єкти конституційних правовідносин. *Репозитарій Національного університету «Одеська юридична академія»* :: *Головна*.
URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e2944bd5-4f32-403e-abee-d1b2d23fbc9b/content> (дата звернення: 08.12.2025).

10. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012 р. : Верховна Рада України : Законодавство України. - 2017.
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

11. Про Кабінет Міністрів України: Закон України № 794-VII від 27.02.2014 р. : станом на Верховна Рада України : Законодавство України. - 2017.
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/794-18>

12. Про комітети Верховної Ради України: Закон України № 2790-XII від 17.11.1992 р. : Верховна Рада України : Законодавство України. - 2016.
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>

13. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України № 280/97-ВР від 04.06.1997 р. : Верховна Рада України : Законодавство України. - 2017.
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97>

14. Про політичні партії в Україні: Закон України № 1540-19 від 26.11.2016 р. : Верховна Рада України : Законодавство України. - 2016.
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>

15. Сливка В. Пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання статусу суб'єктів примирного процесу в адміністративному провадженні. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2021. № 49. С. 73-